

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.43

В. І. Восьний,
кандидат юридичних наук,
доцент

ЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ» ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

У статті розглянуто проблеми поняття „правоохоронні органи”, наведено позиції науковців. Дана кримінально-правова характеристика об'єкту та потерпілих складу злочину «Погроза або насильство щодо працівників правоохоронних органів».

Ключові слова: правоохоронні органи, закон, кримінальний кодекс України, адвокатура, судові та правоохоронні органи.

В утвердженні верховенства права в Україні та захисту прав і свобод людини та громадянина важливу роль відіграють правоохоронні органи. Водночас у зв'язку із специфікою діяльності, котрі здійснюють представники цих органів часто останні стають потерпілими від низки протиправних діянь, в тому числі й злочинних. Українські реалії свідчать про те, що почастишали випадки погроз або інших насильницьких дій спрямованих супроти працівників правоохоронних органів у зв'язку із реалізацією покладених на них законом повноважень. Усе це свідчить про необхідність пересомислення наявного в Україні законодавчого підходу захисту цих працівників від спрямованих супроти них злочинів.

Метою даної роботи є здійснення кримінально-правової характеристики об'єкта складу злочину «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (ст. 345 ККУ) та формулювання пропозицій стосовно вдосконалення кримінального законодавства України з охорони прав працівників правоохоронних органів.

Серед сучасних вітчизняних правників, які здійснювали певні наукові розвідки стосовно кримінальної відповідальності за злочини супроти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань, необхідно виділити П. Вороб'я, М. Бажанова, М. Коржанського, П. Матишевського, В. Навроцького, В. Осадчого, В. Сташиса та В. Тація. Проте в контексті даної проблеми не вирішеною залишається низка питань. Так, на сьогодні дискусійним на рівні теорії та законодавства залишається питання про те, які органи держави належать до правоохоронних, а відповідно відсутня чітка позиція стосовно того кого необхідно визнавати потерпілим у складі

злочину «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (ст. 345 ККУ).

Кримінально-правовий аналіз положень ст. 345 ККУ дає підстави твердити, що досліджуваний нами склад злочину є «двооб'єктом», т.т. його злочинні діяння посягають водночас на кілька, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин. Основним безпосереднім об'єктом виступають побудовані у суспільстві суспільні відносини з приводу нормальної діяльності правоохоронних органів та їхнього авторитету, а додатковим обов'язковим об'єктом – фізична та психічна недоторканість працівника правоохоронного органу або його близьких родичів, їх здоров'я і майно. Відповідно потерпілим від цього злочину можуть бути лише: 1) працівник правоохоронного органу або 2) його близькі родичі. Якщо такого роду діяння не пов'язані з правоохоронною діяльністю працівників правоохоронних органів (що потерпіли від злочинних діянь), то за таких умов слід говорити про відсутність безпосереднього об'єкта складу злочину, а тому і про відсутність взагалі складу злочину, передбаченого ст. 345 ККУ.

Слід зауважити, що не закріплення в Україні на законодавчому рівні чіткого визначення «правоохоронного органу», а відповідно й «працівника правоохоронного органу», призводить до жвавих дискусій серед представників правничої науки щодо розкриття його змісту та відсутності спільної позиції у правозастосовній діяльності, що не рідко призводить до невірної кваліфікації злочинних діянь. Як слушно твердить молодий науковець А. Кучук: «Чинне законодавство використовує терміни «правоохоронна діяльність», «правоохоронні органи», «правозахисні організації», однак й на даний момент їх усталеного

визначення немає і це викликає певні труднощі [1, с. 1]. Такий стан речей, переконані, ускладнює кримінально-правовий захист державою осіб, що здійснюють правоохоронну діяльність, а тому прийняття на рівні нормативно-знакової реальності дефініції «правоохоронний орган» дозволить чітко вирішити питання, який із органів державної влади належить до правоохоронного. Поки що питання стосовно включення того чи іншого органу до системи правоохоронних органів правниками вирішується по-різному.

Переважає більшість науковців, відносячи той чи інший орган до категорії правоохоронних, виходить з положення ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» [2]. Даний закон є єдиним нормативно-правовим актом в котрому законодавець наводить перелік правоохоронних органів України. Так, відповідно до вище згаданої статті даного закону до працівників правоохоронних органів належать особи, котрі працюють: в органах прокуратури; в органах внутрішніх справ; в органах служби безпеки; на військовій службі правопорядку у Збройних Силах України; у митних органах; в органах охорони державного кордону; в органах та установах виконання покарань; в органах державної податкової служби; в органах державної контрольно-ревізійної служби; в органах рибоохорони; в органах державної лісової охорони; в інших органах, які здійснюють правозастосовну або правоохоронні функції (ст. 2 Закону). Як бачимо, наведений у законі перелік не є вичерпним, а це у свою чергу призводить до дискусій та помилок в теоретичній та практичній юриспруденції.

Аналогічно нашому твердженню юрист І. Богдан зазначає, що на даний час в Україні не існує чіткого законодавчо закріпленого переліку правоохоронних органів і, що більш-менш їх загальний перелік зафіксовано у ст. 2 вище згаданого нами закону. «Тому видається логічним віднести до правоохоронних органів саме ті, які у своїй постійній діяльності і за змістом основних завдань виконують функції охорони порушених прав і правозастосування щодо їх відновлення» [3]. Проте, як зазначає І. Богдан, пересічний українець «під правоохоронними органами розуміє саме ті, які повинні здійснювати повсякденний захист його прав, свобод та інтересів від різноманітних злочинних посягань і з працівниками яких йому найчастіше приходится стикатися у повсякденному житті. А це, як засвідчують усі опитування, – органи внутрішніх справ, прокуратури, Служби безпеки України, митні органи, прикордонна служба,

податкові органи» [4]. Тому реформування системи правоохоронних органів має стати пріоритетним напрямком сучасної України.

Проте проблема системного реформування правоохоронних органів досі перебуває на стадії концептуального осмислення і далека від вирішення. Причиною є складність цього процесу і невизначеність багатьох його складових. Перш за все, на думку О. Їжака, це стосується самого об'єкту реформ. Юрист застерігає, що українське законодавство містить суперечливе визначення правоохоронних органів. Вважає, що перелік правоохоронних органів, котрий містить ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» не узгоджується із статутними нормативно-правовими актами окремих державних органів, котрі вказані у цьому переліку, а також повноваженнями щодо оперативно-розшукової діяльності, дідання та досудового слідства, встановленими відповідними законами. «Визначення «правоохоронний» міститься в установчих документах тільки п'яти органів державної влади, які прийнято відносити до правоохоронних, а саме: Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Державної прикордонної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України» [5]. Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК) передбачає два види повноважень правоохоронних органів – дідання та слідство, а також в статтях 32, 102 та 112 містить перелік органів, що їх здійснюють. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказує на суб'єктів здійснення оперативно-розшукової діяльності. Таким чином, як зазначає О. Їжак, має місце різночитання щодо складу правоохоронної системи України, а відтак, і об'єкту реформ. Проблема ускладнюється тим, що в рамках більшості органів державної влади, що мають відношення до правоохоронної діяльності, тільки окремі структурні підрозділи є власне правоохоронними органами, у той час, як інші можуть взагалі не мати права на правоохоронну діяльність. Незаперечним для даного науковця є віднесення до складу правоохоронних органів органи прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державної податкової адміністрації (податкової міліції) [6].

Українській правничій науці відома й інша позиція щодо трактування поняття «правоохоронні органи». Такі сучасні науковці як М. Руденко, М. Говоруха, Г. Рибалко до правоохоронних органів відносять: прокуратуру, міліцію, Податкову міліцію, Службу безпеки України, Управління державної охорони, Державну

прикордонну службу, Військову службу правопорядку в Збройних Силах України, Державний департамент України з питань виконання покарань, Органи досудового слідства та дізнання, Митну службу України, Державну податкову службу, Державну контрольно-ревізійну службу України, Державну лісову службу. Оскільки суди є незалежними органами судової гілки влади і їх не можна включати до переліку правоохоронних органів [7, с. 14]. О. Захаров, В. Ковальський, В. Лукомський, В. Маляр'яно [8], В. Молдован і Ф. Шиманський [9] переконані, що систему правоохоронних органів мають утворювати: органи прокуратури; органи внутрішніх справ; органи Служби безпеки; органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність; органи дізнання; органи попереднього слідства, міністерство юстиції та його органи; нотаріат, а також адвокатура.

У працях В. Дяченко [10] знаходимо, що визначальним у діяльності правоохоронного органу є виконання ним, поряд з профілактичною, однієї чи декількох інших головних правоохоронних функцій. Відповідно даний науковець до правоохоронних органів України пропонує віднести: суд, прокуратуру, міліцію, податкову міліцію, Службу безпеки, Управління державної охорони, прикордонні війська.

У контексті нашого дослідження цікавою є позиція стосовно правоохоронних органів А. Кучука. У його дисертаційній роботі ми знаходимо визначення поняття та систему правоохоронних органів України з урахуванням змін до чинного законодавства, авторську класифікацію суб'єктів правоохоронної діяльності, критерії, що дозволяють віднести ті чи інші органи до правоохоронних. Так, на думку вченого під правоохоронною діяльністю слід розуміти професійну діяльність спеціально уповноважених державою органів та організацій, що здійснюється на підставі та відповідно до чинного законодавства, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів й спрямована на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин [11, с. 16]. Суб'єктами ж правоохоронної діяльності є «органи та організації, які спеціально уповноважені державою здійснювати на професійній основі на підставі та відповідно до законодавства, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів діяльність, спрямовану на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин» [12, с. 5]. Із вище зазначеного випливає, що А. Кучук до суб'єктів

правоохоронною діяльністю відносить не лише правоохоронні органи, але й громадські організації, що здійснюють правоохоронну діяльність (наприклад, адвокатура).

Що ж стосується визначення поняття «правоохоронний орган», то під ним він розуміє «спеціально уповноважені державні органи, що наділяються державно-владними повноваженнями з метою професійного здійснення на підставі та відповідно до чинного законодавства, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів діяльності, спрямовану на охорону прав та свобод людини та громадянина, законності та правопорядку, усіх врегульованих правом суспільних відносин» [13, с. 15]. В сучасних умовах до них необхідно віднести: суди; прокуратуру; міліцію; Службу безпеки України; Управління державної охорони України; Військову службу правопорядку у Збройних силах України; Державну прикордонну службу України; Державну кримінально-виконавчу службу [14, с. 17]. При віднесенні того чи іншого органу до правоохоронних А. Кучук пропонує враховувати насамперед такі обставини: 1) діяльність цього органу за своїм характером має бути правоохоронною, причому саме ця діяльність для даного органу має бути способом існування та формою відображення його соціального призначення; 2) цей орган має бути наділений державно-владними повноваженнями та, відповідно, правом застосування державного примусу. Структурні підрозділи правоохоронних органів, які правоохоронних функцій не виконують, не можуть визнаватися правоохоронними й мають бути віднесені до служб забезпечення діяльності правоохоронних органів [15, с. 15].

Як бачимо із вище наведеного А. Кучуком переліку впливає, що суди теж є правоохоронними органами: «Невизнання того, що суд належить до правоохоронних органів – результат спрощеного розуміння сутності правоохоронної діяльності, ототожнення її з діяльністю по боротьбі зі злочинністю, по охороні порядку в громадських місцях. Разом з тим, не можна відносити до правоохоронних митні органи, Міністерство юстиції України» [16, с. 18]. Така позиція науковця неоднозначно сприймається в юридичних колах. «Серед науковців-правників немає згоди, чи правильно взагалі розглядати судові органи окремо від правоохоронних, оскільки з процесуальної точки зору це єдина система органів, незважаючи на те, що суди належать до окремої гілки влади» – вдало підкреслює О. Іжак – «Ця двозначність міститься навіть у законодавстві. Зокрема, в ст. 12 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» говориться про

працівників «суду або іншого правоохоронного органу», т.т. суди розглядаються як правоохоронні органи» [17].

За умови такої неузгодженості у думках представників юридичної науки та норм чинного законодавства щодо віднесення того чи іншого органу держави до правоохоронного слухною є пропозиція А. Кучука щодо прийняття Закону України «Про правоохоронну діяльність та правоохоронні органи».

Як уже зазначалося в нашому дослідженні, поряд із працівником правоохоронного органу потерпілим від злочину, передбаченого у ст. 345 ККУ є і його близький родич. У чинному в Україні законі про кримінальну відповідальність теж відсутня норма, яка розкривала б зміст «близьких родичів». Перелік близьких родичів законодавці наводять у кримінально-процесуальному законодавстві. До них належать: батьки, дружина, чоловік, діти, рідні брати і сестри, дід, бабка й онуки (п. 11 ст. 32 КПК України) [18, с. 927]. Така позиція законодавця є цілком слухною, визнавши їх потерпілими від злочину проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а не від злочинів проти життя та здоров'я особи. Адже, їхня фізична та психічна недоторканість, здоров'я та майно страждають у зв'язку із здійснюваною їхнім родичем-працівником правоохоронного органу професійною діяльністю. Водночас вважаємо за доцільне усунути невідповідність між назвою ст. 345 ККУ та змістом правової, норми, що у ній закріплена: назва ст. 345 КК «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» значно вужча за диспозицію самої статті, яка окрім погрози та насильства стосовно працівника правоохоронного органу, як уже згадувалося вище, охоплює такі злочинні дії стосовно близьких родичів.

Таким чином, вирішення питання стосовно захисту працівників правоохоронних органів від посягань та інших насильницьких дій не вбачається можливим без здійснення ефективної правової реформи цих органів, яка б відповідала міжнародним універсальним вимогам щодо правоохоронної системи та взятих на себе Україною зобов'язань у цій сфері.

Україна потребує прийняття Закону України «Про правоохоронну діяльність та правоохоронні органи», адже чинні правові норми, що визначають приналежність державних органів до правоохоронних, – несистематизовані і в переважній більшості суперечливі. Без прийняття такого закону не є можливим усунення помилок стосовно кваліфікації діянь, що охоплюють об'єктивну сторону складу злочину закріпленого у ст. 345 ККУ. Адже відсутність чіткої законодавчої позиції в даному питанні сприяє сумнівам стосовно того: особа є потерпілою у злочині проти життя та здоров'я особи чи у злочині проти авторитету

органів державної влади, а це у свою чергу призводить до невірної кваліфікації злочинних діянь.

Від законодавчого вирішення питання про приналежність суду до правоохоронних органів залежатиме й питання стосовно необхідності внесення змін до чинного Закону про кримінальну відповідальність (Розділ XIV і Розділ XIX).

Назву ст. 345 ККУ необхідно викласти в наступній редакції «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу або його близького родича».

Література:

1. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А. М. Кучук. – Київ, 2007. – 20 с.
2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
3. Богдан І. Правоохоронні органи в Україні. / І. Богдан // Юридична газета. – 2010. – № 29-30 // <http://www.lcfgroup.com.ua/news/publications/>
4. Богдан І. Правоохоронні органи в Україні. / І. Богдан // Юридична газета. – 2010. – № 29-30 // <http://www.lcfgroup.com.ua/news/publications/>
5. Їжак О. Системне реформування правоохоронних органів як базова складова забезпечення верховенства права / О. Їжак // <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php/shownews>
6. Їжак О. Системне реформування правоохоронних органів як базова складова забезпечення верховенства права / О. Їжак // <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php/shownews>
7. Руденко М. В., Говоруха М. М., Рибалко Г. С. Судова влада та правоохоронні органи України: Підручник для студ. вищих юрид. навч. Закладів. – Х. : Харків Юридичний, 2007. – 548 с.
8. Захарова О. С. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: [Підручник] / Захарова О. С., Ковальський В. С., Лукомський В. С. – Відп. ред. В. Т. Маляренко. – [3-є вид., перероб. і доп.] – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
9. Шиманський Ф. В. Судові та правоохоронні органи України : [Навч.-методич. посіб.] / Ф. В. Шиманський – Одеса, 2003. – 168 с.
10. Дяченко В. І. Система правоохоронних органів : [Навч. посібник.] / В. І. Дяченко – К. : КНСУ, 2003. – 320 с.
11. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А. М. Кучук. – Київ, 2007. – 20 с.

12. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А. М. Кучук. – Київ, 2007. – 20 с.

13. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А. М. Кучук. – Київ, 2007. – 20 с.

14. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А. М. Кучук. – Київ, 2007. – 20 с.

15. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А. М. Кучук. – Київ, 2007. – 20 с.

16. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / А. М. Кучук. – Київ, 2007. – 20 с.

17. Їжак О. Системне реформування правоохоронних органів як базова складова забезпечення верховенства права / О. Їжак // <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php/shownews>

18. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; [За заг. ред В. В. Сташиса, В. Я. Тація.] – [Вид. трете, переробл. та доповн.] – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. – 1184 с.

В. И. Возный

Значение законодательного определения понятия «Правоохранительные органы» для квалификации «Угроза или насилие относительно работника правоохранительного органа»

В статье рассмотрены проблемы понятия „правоохранительные органы“, приведены позиции научных работников. Дана уголовно-правовая характеристика объекта и потерпевших состава преступления “Угроза или насилие относительно работнику правоохранительного органа”.

V.I. Vozny

The meaning of the legislative definition of concept “Law-enforcement agencies” for the qualify of threat or violence according to employee of law-enforcement agency

The problems of concept «Law-enforcement agencies» are considered in the article, positions of research workers are resulted. Criminal and legal description of object and victims of corpus delict is given «Threat or violence according to the worker of law-enforcement agency”.